

NĚKOLIK POZNÁMEK K DOLNÍ VĚKOVÉ HRANICI TRESTNÍ ODPOVĚDNOSTI V ČESKÉ REPUBLICE

JANA ZEZULOVÁ

I. ÚVODEM

Formování koncepce trestní politiky vůči mládeži přináší řadu otázek. Jednou z nich je i stanovení určitého věku, jehož dosažení je podmínkou k vyvození trestní odpovědnosti vůči mladistvým resp. otázka, zda ponechat počátek trestní odpovědnosti na dosavadních 15 letech, či snížit dolní věkovou hranici trestní odpovědnosti na 14. rok věku.

Ve svém příspěvku bych se chtěla především zamyslet nad dolní věkovou hranicí počátku trestní odpovědnosti u nás, upozornit na návrhy úprav snížení hranice trestní odpovědnosti na 14 let a v neposlední řadě se tímto zapojit do širší diskuse¹ na toto téma.

II. DVĚ VARIANTY ÚPRAVY DOLNÍ HRANICE TRESTNÍ ODPOVĚDNOSTI

Úvahy o snížení dolní hranice trestní odpovědnosti vyvstaly ve své konkrétní podobě v rámci zahájení přípravných prací na celkové rekodifikaci trestního práva

¹ Marešová, A.: Proč usilujeme o snížení hranice trestní odpovědnosti, In: České vězeňství, č. 5-6, 1996.

Marešová, A.: K diskusi o snížení hranice trestní odpovědnosti v ČR a uplatňování alternativních trestů a opatření u delikventních dětí a mladistvých, In: Trestní právo, č. 1, 1997.

Císařová, D.: Několik poznámek k článku o snížení hranice trestní odpovědnosti v ČR PhDr. Aleny Marešové, In: Trestní právo, č. 1, 1997.

Válková, H.: Věk a jeho význam pro stanovení dolní hranice trestní odpovědnosti, In: Právní rozhledy, č. 6, 1997.

hmotného.² V roce 1995 se poprvé v jedné z předběžných verzí³ objevila úprava, která předpokládá diferencované snížení věkové hranice trestní odpovědnosti na 14 let (alt. 13 let) u zvláště závažných úmyslných zločinů a zachování dosud platné věkové hranice 15 let u ostatních trestných činů. V této souvislosti je třeba poznamenat, že navrhovaná dvojí hranice trestní odpovědnosti odpovídá požadavku tripartice činu soudně trestného v podobě soudního přestupku, přečinu a zločinu, v rámci posledně jmenovaného je pak vytvořena zvláštní subkategorie zločinů zvláště závažných.

Tento směr vývoje trestní politiky potvrdil i Věcný záměr rekodifikace trestního práva hmotného z března 1996. Opět je navržena tripartice činu soudně trestného, byť ve formě provinění (místo původně navrhovaného soudního přestupku), dále pak přečinu a zločinu. (V rámci posledně jmenovaného se nachází zvláště závažné zločiny). I podle Věcného záměru by mělo dojít ke snížení věkové hranice trestní odpovědnosti z 15 na 14 let (ne tedy již na 13 let) opět v návaznosti na spáchání zvláště závažných zločinů, přičemž je třeba znovu zdůraznit, že zvláště závažným zločinem Věcný záměr rozumí kategorií zvláště závažných trestných činů, konkrétně uvedených v ustanovení § 62 tr. zák. a dále ty trestné činy, na které zákon stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby nejméně 8 let. (Jedná se např. o trestný čin loupeže, vraždu, úmyslné ublížení na zdraví s těžším následkem). Trestní odpovědnost u ostatních trestných činů by měla být spojena s dosažením 15. roku věku. Komentář k Věcnému záměru odůvodňuje snížení věkové hranice u zvláště závažných trestných činů potřebou podrobit osoby starší 14 let trestní odpovědnosti stejně jako ostatní mladistvé osoby. V této souvislosti je poukázáno na skutečnost, že v posledních desetiletích dochází k výrazným generačním změnám v tom smyslu, že psychické a sociální dozrávání mladé generace výrazně akceleruje, tudíž lze oprávněně vyžadovat trestní odpovědnost v ranějším věku. Argumentováno je také nižší dolní věkovou hranicí počátku trestní odpovědnosti v jiných zemích.

Druhá varianta úpravy dolní hranice trestní odpovědnosti předpokládá obecné rozšíření trestní odpovědnosti na osoby ve věku nad 14 let.⁴ Zastánci snížení dolní věkové hranice uvádí, že účelem není uvěznit 14leté pachatele, ale učinit je dříve trestně odpovědnými za jejich úmyslné kriminální činy a umožnit tak časnější individuální zacházení s případnou osobní odpovědností např. probačních pracovníků za účelnost tohoto zacházení a zahájit tak dříve preventivní působení zaměřené

² Zahájení přípravných prací Komise MS ČR se datuje od roku 1992.

³ Rámcová koncepce rekodifikace Trestního práva hmotného z 9.6. 1995

⁴ Marešová, A.: Proč souhlasíme se snížením hranice trestní odpovědnosti, In: Kriminalistický sborník, č. 12, 1996.

na předcházení opakování trestné činnosti, zabránit nezletilým delikventům v pokračování jejich kriminální kariéry.⁵

Znamenalo by snížení dolní věkové hranice počátku trestní odpovědnosti v podobě jedné z výše uvedených variant pozitivní změnu v našem trestněprávním systému zacházení s mladistvými?

Domnívám se, že varianta dvojí hranice počátku trestní odpovědnosti nepřinese tak dlouho očekávanou pozitivní změnu koncepce trestního práva mladistvých, neboť jsem toho názoru, že s tímto řešením je spojeno značné riziko zvýšení počtu uložených trestů odnětí svobody u osob mezi 14. a 15. rokem věku. Dovedu si jen těžko představit, že by uloženou trestněprávní sankcí v případě spáchání zvláště závažných zločinů byla jiná sankce, než trest odnětí svobody. Pokud nám jde především o pozitivní působení prostředky trestního práva na tuto věkovou kategorii, pak nelze akceptovat názor, že snížení dolní hranice trestní odpovědnosti v této podobě nepovede k věznění osob ve věku 14 let, ale naopak umožní již dříve na tuto věkovou kategorii působit především v podobě alternativních trestů a opatření.

Připomínám, že pokud se osoba starší 12 a mladší 15 let dopustí jednání, které by v případě dospělého pachatele bylo posuzováno jako trestný čin, za který trestní zákon dovoluje uložení výjimečného trestu, civilní soud obligatorně uloží ochranné opatření ve formě ochranné výchovy. Fakultativně takto může civilní soud rozhodnout i v případě, kdy osoba mladší 15 let spáchá čin jinak trestný a uložení ochranné výchovy je nutné k zajištění její řádné výchovy (§ 86 tr. zák.). V každém případě je tak reagováno na delikventní projevy chování u této věkové kategorie.

Zůstává tu tedy druhá varianta v podobě snížení dolní věkové hranice trestní odpovědnosti na 14 let bez ohledu na povahu spáchaného trestného činu.

Obecně vzato pro 14 let mluví určitá historická zkušenost, jelikož před rokem 1950 byl v naší republice počátek trestní odpovědnosti spjat se 14. rokem věku, dále i právní úprava jiných států, zejména je v této souvislosti poukazováno na znění rakouského a německého zákona o soudnictví nad mládeží. Z výše uvedených důvodů bych se chtěla blíže v následující části práce věnovat jednotné věkové hranici počátku trestní odpovědnosti vymezené 14. rokem věku.

⁵ Práce cit. v pozn. č. 4

III. STANOVENÍ POČÁTKU TRESTNÍ ODPOVĚDNOSTI Z POHLEDU HISTORICKÉHO I SOUČASNÉHO

Úvodem této části považuji za důležité se zamyslet nad významem věku pro stanovení dolní hranice trestní odpovědnosti. Zaměřím se proto na jednotlivé významné údobí pro formování systému trestního práva mladistvého.

Pro středověké právo jsou charakteristické pouze dva věkové stupně – nedospělost a dospělost.⁶ Hranice odlišující nedospělost od dospělosti se určovala různě. V českém zemském právu se dospělost (leta spravedlivá) určovala až do XVI. století podle vyspělosti tělesné, která se zjišťovala úředním ohledáním.⁷ Na Moravě již na sklonku XV. století nastávala dospělost dosažením určitého počtu let, který se lišil podle pohlaví a podle stavu, k němuž osoba přináležela. V tomto nejstarším období však neexistovala žádná právní úprava, ze které by bylo možno usuzovat na právní postavení osob nedospělých. Zpravidla měl věk pachatele (tzv. mladý věk) vliv na výměru trestu, nelze však jednoznačně konstatovat, že byl důvodem vyloučení trestní odpovědnosti nedospělé osoby.

Unifikace v oboru trestního práva vyvrcholila přijetím hrdelního řád císaře Josefa I. z roku 1707. Josefina prohlašovala věk mladý všeobecně za polehčující okolnost (chlapec byl považován za mladého do 18. roku, dívka do 15. roku).

Pro oblast trestního práva mladistvých byl významný hrdelní řád Marie Theresie z roku 1768, neboť poprvé rozlišoval tři věková období – dětství, nedospělost a věk mladistvý. Děti do 7 let nebyly vůbec trestně odpovědné, u nedospělých ve věku do 14 let byla snížena trestní odpovědnost a u mladistvého již nastupovala plná trestní odpovědnost. Věk do 16. roku byl uznán jen jako polehčující okolnost mající vliv na druh a výměru trestu.

Než lidstvo dospělo k poznání, že krutost trestu není všelékem proti zločinu uplynula dosti dlouhá doba. Teprve až v druhé polovině 18. století zastánci osvícenského liberalismu vystupují proti nepřiměřeným a krutým trestům a žádají jejich nahrazení tresty odplatnými, úměrnými závažnosti trestného činu. Účelem trestu nemá být zničení pachatele, ale jeho polepšení. A právě myšlenka polepšení pachatele sehrála důležitou roli pro další vývoj trestního práva mladistvých.

Myšlenky osvícenského liberalismu se do jisté míry promítly i do obsahu trestního zákona Josefa II. z roku 1787 (Všeobecný zákoník o zločinech a jejich potrestání) platný i na území Čech, Moravy a Slezska. Zákon spojuje počátek trestní odpovědnosti s dosažením 12. roku věku, což tedy znamená, že osoby do dovršení

⁶ Veselý, J.: O trestní odpovědnosti mládeže ve starém českém právu. Zvláštní otisk časopisu Československé společnosti pro právo trestní, ročník IX., č. 4, s. 2.

⁷ Práce cit. v pozn. č. 6.

12 let nebyly trestně odpovědné. Zákon výrazně posunuje oproti předcházejícímu stavu hranici absolutní neodpovědnosti.

Trestní zákoník z roku 1852 (Trestní zákon o zločinech, přečinech a přestupcích) přinesl v části věnované mladistvým dvojí dolní hranici trestní odpovědnosti – 10. a 14. rok věku. Zákon, podobně jako již Theresiana, rozlišoval věk dětský (období úplného vyloučení trestní odpovědnosti), věk nedospělý (období tzv. zmenšené přičetnosti resp. zmenšené trestní odpovědnosti) a věk mladistvý (období mírnějšího trestání). Konkrétně tedy ve věku do 10 let je přičetnost a trestnost osoby vyloučena. Beztrestnost se zakládala na nezpůsobilosti spáchat delikt. Období tzv. zmenšené přičetnosti (od 10. do 14. roku věku) bylo komplikovanější. Zákon totiž předpokládal částečnou přičetnost osob nedospělých, což mělo za následek vyvození jejich trestní odpovědnosti za spáchání zločinů (tzv. přestupků nedospělých), zatímco jejich trestní odpovědnost za přečiny a přestupky byla zcela vyloučena. Z toho nám plyne závěr, že osoba v období nedospělosti nebyla ani úplně přičetná, ani nepřičetná, přičetnost, která se u ní předpokládala byla částečnou, neúplnou přičetností.⁸ Tzv. zmenšená přičetnost v podání trestního zákona z roku 1852 však nemá nic společného s dnešním pojetím zmenšené přičetnosti, kdy předpoklady přičetnosti (schopnost rozpoznávací a určovací) tu sice jsou, ale v zeslabené míře, což je zapříčiněno duševní poruchou. Od dokončeného 14. roku do dovršení 20. roku (věk mladistvý) začíná plná trestní odpovědnost. Věk již nemá žádný vliv na přičetnost pachatele, ale pouze na jeho trestnost.

Nový pohled na problematiku delikventní mládeže lze zaznamenat na přelomu 19. a 20. století, kdy dochází v řadě států k přijetí speciálních zákonů upravujících trestní právo mladistvých a k vytváření samostatných systémů soudnictví nad mladistvými. Znovu se otevírá otázka způsobu stanovení počátku trestní odpovědnosti, neboť se ukazuje, že je velmi obtížné určit počátek trestní odpovědnosti pevnou věkovou hranicí. Takto stanovený počátek trestní odpovědnosti odpovídal pojetí trestní odpovědnosti absolutní.⁹ Proto řada států sice stanoví minimální hranici trestní odpovědnosti podle průměrné vyspělosti, zároveň pro určitou věkovou skupinu převyšující tuto minimální hranici uznává období přičetnosti pochybné. Jinými slovy, mezi dětstvím a dospělostí je vřazen přechodný stupeň – mladistvý, který je prohlášen za věk pochybné přičetnosti. U pachatelů, kteří se nacházeli v tomto věkovém stupni musel soud zkoumat v každém konkrétním případě, zda jejich duševní vývoj dosáhl takového stupně, že je lze pokládat za

⁸ Prušák, J.: O přičetnosti osob mladistvých a jich potrestání, Praha, 1899, s. 121.

⁹ Trestní odpovědnost absolutní je charakterizována pevnou dolní věkovou hranicí určující její počátek bez ohledu na vyspělost jedince.

příčetné a tudíž trestně odpovědné. Příčetnost ani nepříčetnost¹⁰ se nepředpokládala. Jestliže tedy nebyla příčetnost pachatele prokázána, trestní odpovědnost byla vyloučena, trestný čin se nepřičítal a trest byl vyloučen. V opačném případě (otázka příčetnosti byla zodpovězena kladně) byl pachatel trestně odpovědný za svůj spáchaný trestný čin. Tato konstrukce počátku trestní odpovědnosti pak odpovídá pojetí trestní odpovědnosti relativní neboli podmíněné (dříve též pochybné – viz období pochybné příčetnosti).

Důležité pro posouzení příčetnosti resp. nepříčetnosti pachatele bylo stanovení podmínek, na základě kterých soudce řešil tuto otázku. Nejprve se příčetnost posuzovala podle intelektuální vyspělosti, později, zřejmě pod vlivem myšlenky účelnosti prosazující se pozvolna během 19. století, byl kladen také důraz na vyspělost mravní.

Jinými slovy zde šlo o stanovení okamžiku, ve kterém duševní vyspělost jedince dosáhla takového stupně, který jej činí příčetným (a trestně odpovědným) ve smyslu trestního práva. Tehdejší trestněprávní nauka přiznala, že přesné určení tohoto okamžiku je nemožné, neboť se nedostává prostředků k takovému určení.¹¹ Snahou tedy bylo určit věkovou hranici, po kterou nemohl být jedinec trestně stíhán. Z tohoto důvodu trestní zákony vždy stanovily určitou minimální dolní věkovou hranici trestní odpovědnosti. Pokud by se tak nestalo, musel by soudce v každém jednotlivém případě o příčetnosti rozhodovat. Věk tedy stanovil dobu, po kterou byla trestní odpovědnost osoby vyloučena (platila zde nevyvratitelná domněnka nepříčetnosti tzn. absence schopnosti rozpoznávací a určovací). Tato hranice se pohybovala od 7 do 14 let.

Věk v období pochybné příčetnosti měl pak význam pro určení počátku trestní odpovědnosti. Nic však už neříká ohledně příčetnosti, neboť ta musela být řešena samostatně v návaznosti na vyspělost jedince.

Všechny tyto pozitivní změny, které se odehrály na počátku 20. století, se také promítly do obsahu prvního československého zákona o trestním soudnictví nad mládeží z roku 1931, a to v této podobě:

1. Zákon rozlišoval osoby nedospělé a mladistvé. Podle ust. § 2 odst. 1 zákona byla mladistvým osoba, která v době spáchání činu dovršila 14., ale nedokonala 18. rok svého věku.

2. Věk 14 let byl určen jako minimální věk, jehož dosažení bylo podmínkou vzniku trestní odpovědnosti. Tudíž osoba, která v době spáchání trestného činu nedovršila 14 let nebyla odpovědná podle trestního zákona. U věku do 14 let v době činu stačila sama nedospělost a na způsobilosti rozpoznávací a určovací již

¹⁰ Práce cit. v pozn. č. 8, s. 37.

¹¹ Práce cit. v pozn. č. 8, s. 33.

nezáleželo, neboť se nevyvratelně prezumuje její nedostatek.

3. Počátek trestní odpovědnosti byl spojen s ukončením školní docházky – „dítě školou povinné nenáleží před trestního soudce“. Zákon tak sledoval zásadu, která zazněla v průběhu 1. Kongresu na ochranu dětí, který se uskutečnil ve Vídni v roce 1907. Zásada měla klíčový význam pro určení věkové hranice určující počátek trestní odpovědnosti jednotlivce a pro odstranění až dosud trvajících dvojí hranice počátku trestní odpovědnosti (10. a 14. rok věku v podání trestního zákona z roku 1852).

4. Trestní odpovědnost mladistvého byla konstruována jako relativní neboli podmíněná, též pochybná (viz období pochybné příčetnosti). Znamenalo to, že mladistvý byl trestně odpovědný pouze tehdy, pokud dosáhl takového stupně vývoje po stránce intelektuální (schopnost rozpoznávací) a po stránce mravní (schopnost určovací), jaký je obvyklý u jeho vrstevníků a umožňoval mu rozpoznat bezprávnost svého jednání a podle toho toto jednání usměrnit. Tomu pak odpovídá ust. § 2 odst. 2 zákona, které prohlašuje mladistvého beztrestným, nemohl-li pro značnou zaostalost v době činu rozpoznat jeho bezprávnost nebo řídit své jednání podle správného rozpoznání. Značná zaostalost v době činu tak byla považována za zvláštní důvod vylučující trestní odpovědnost mladistvého. V komentáři k zákonu je tato způsobilost (nezpůsobilost) mladistvého označována jako speciální forma příčetnosti (nepříčetnosti).¹²

Pro spolehlivé zjištění skutečností nezbytných k posouzení, zda je tu důvod vylučující trestnost, zákon ukládal povinnost již v průběhu přípravného vyhledávání zjistit poměry mladistvého. V rámci splnění tohoto zákonného požadavku vystupovaly v trestním řízení tzv. osoby převzvedné, tj. osoby, které vypovídaly o osobních, rodinných, majetkových a dalších poměrech mladistvé osoby. Soudu byla také dána možnost opatřit si potřebné informace prostřednictvím tzv. pomocných zařízení pro soudní péči o mládež.¹³

Dalším velmi důležitým pramenem poznání osobních poměrů mladistvého bylo lékařské ohledání. Zákon nařizoval ohledání ve všech případech, ve kterých vznikly pochybnosti o úplném duševním zdraví mladistvého a o jeho normálním vývoji.

Zákon o trestním soudnictví nad mládeží z roku 1931 se s konečnou platností odchýlil od všeobecné nauky o absolutní trestní odpovědnosti a mezi krajní body této nauky (odpovědný–neodpovědný) vložil pojem tzv. relativní trestní odpovědnosti, která měla tvořit jakýsi přechod mezi absolutní trestněprávní neodpovědností

¹² Miříčka, A.–Scholz, O.: O trestním soudnictví nad mládeží, Praha Čs. Kompas, 1932, s. 14.

¹³ Na našem území existovaly dva typy pomocných zařízení pro soudní péči o mládež – Úřadovna a Okresní péče.

u osob do 14 let a absolutní trestněprávní odpovědností u osob od 18 let.¹⁴

Z provedeného rozboru trestní odpovědnosti mladistvého podle zákona o trestním soudnictví nad mládeží plyne závěr, že konstrukce trestní odpovědnosti relativní stanoví povinnost soudu zkoumat v každém konkrétním případě stupeň vývoje mladistvého, k zjištěnému stupni vývoje přihlídnout při úvahách o vyvození či nevyvození trestní odpovědnosti a tomuto výsledku přizpůsobit i povahu konkrétního právního následku spáchaného činu.

Pojetí trestněprávní nauky ohledně způsobu stanovení počátku trestní odpovědnosti po roce 1950¹⁵ vychází opět z konstrukce trestní odpovědnosti absolutní. Zřejmě proto, že zákonodárce upustil od zkoumání dosaženého stupně vývoje mladistvého jakožto jedné z podmínek pro vyvození jeho trestní odpovědnosti a nadále stanovil pouze dovršení určitého věku v době spáchání trestného činu, byla věková hranice počátku trestní odpovědnosti zvýšena ze 14. na 15. rok věku. Dalším určitým zvýhodněním je skutečnost, že mladistvý se stává trestně odpovědným teprve počátkem dne následujícího po 15. narozeninách.

Tedy trestní odpovědnost, respektující pojetí trestní odpovědnosti absolutní, začíná vždy dovršením 15. let v době spáchání trestného činu, bez ohledu na mravní a rozumovou vyspělost jednotlivce. Zvláštní důvod vylučující trestní odpovědnost, jenž je charakteristický pro trestní odpovědnost relativní, není stanoven.

Pro úplnost je třeba dodat, že po dosažení 15 let nenastává plná trestní odpovědnost jako je tomu v případě dospělého pachatele trestného činu, trestněprávní nauka mluví o tzv. modifikované trestní odpovědnosti mající svůj základ v odlišném jejím pojetí. Jde totiž o to, že obecné ustanovení § 3 odst. 2 tr. zák. o materiální stránce trestného činu je ve vztahu k mladistvému modifikováno ustanovením § 75 tr. zák. Toto ustanovení žádá, aby z hlediska materiální stránky trestného činu mladistvého šlo o čin, jehož stupeň nebezpečnosti pro společnost je vyšší než malý. Tedy trestní odpovědnost mladistvého je podmíněna typově i konkrétně trestným činem pro společnost nebezpečnějším, než je tomu v případě dospělého pachatele trestného činu.

IV. ÚVAHY DE LEGE FERENDA

V předcházející, poměrně rozsáhlé části jsem se snažila podat nástin způsobu stanovení počátku trestní odpovědnosti a poukázat na nezbytnost rozlišení trestní

¹⁴ Pintera, R.: Zkoumání trestní odpovědnosti osob mladistvých, Všechno, List čs. právníků, č. 1, roč. XIII, 1931–1932, s. 122.

¹⁵ Zákon o trestním soudnictví nad mládeží z roku 1931 byl zrušen trestním zákonem č. 86/1950 Sb.

odpovědnosti absolutní a relativní, neboť jak již bylo výše uvedeno, mají zejména co do svých právních důsledků odlišný význam. Především na tuto skutečnost musíme pamatovat při studiu cizích právních úprav týkajících se zacházení s mladistvými pachateli. Nelze usuzovat pouze na podkladě rámcového přehledu jednotlivých věkových hranic počátku trestní odpovědnosti na konkrétní podobu příslušného trestněprávního modelu zacházení s mladistvými pachateli trestných činů. Je také nedůsledné jen na základě výběru států s nižší dolní věkovou hranicí trestní odpovědnosti (většinou je argumentováno 14. rokem věku) dovozovat závěr, že naše trestněprávní úprava, která spojuje počátek trestní odpovědnosti s dosažením 15 let, je mírnější či shovívavější. Pro takové tvrzení je třeba znát všechna ustanovení týkající se trestní odpovědnosti a způsobu zacházení s mladistvými pachateli trestných činů.

Ať již ve společnosti existují jakékoliv názory na stanovení počátku trestní odpovědnosti u mladistvých osob, měli bychom mít na paměti, že stanovení konkrétního věkového stupně má respektovat emoční, mentální a intelektuální zralost osoby. Je naprosto nezbytné zvážit, zda osoba v daném věku na základě svého individuálního poznání a pochopení bude schopna přijmout odpovědnost za své delikventní jednání.

K počátku trestní odpovědnosti se vyjadřuje řada mezinárodních dokumentů. Mezi nimi i Minimální standardní pravidla soudnictví nad mládeží (tzv. Pekingská pravidla, rezoluce OSN 40/33 z 29. 11. 1985). V souvislosti s počátkem trestní odpovědnosti je varováno před stanovením nízkého věku jako podmínky k vyvození trestní odpovědnosti. Bylo by nanejvýš nesprávné a neúčelné vyvozovat trestní odpovědnost za jednání, které osoba vzhledem ke svému nízkému věku nemůže pochopit nebo je ovládnout. Minimální pravidla dále uvádí, že konkrétní věkový stupeň trestní odpovědnosti bude záviset také na příslušném právním systému, na ekonomických, sociálních, politických a kulturních podmínkách ve státě. Podmíněnost počátku trestní odpovědnosti s určitou právní tradicí a kulturou země má za následek variabilitu dolní věkové hranice trestní odpovědnosti, a proto je pod pojem „mladistvý“ možné zahrnout osoby ve věku od 7 do 18 let. Ve většině evropských zemí se pohybuje věk určující počátek trestní odpovědnosti mezi 14–16 lety.¹⁶

Některé státy při posuzování trestní odpovědnosti mladistvého vychází nejen z dovršení určitého věku v době spáchaného trestného činu, ale hodnotí i dosažený stupeň jeho rozumové a mravní zralosti. Opět se tedy vracím k pojmům trestní odpovědnost absolutní a relativní a znovu připomínám, že trestní odpovědnost

¹⁶ Válková, H.: Věk a jeho význam pro stanovení dolní hranice trestní odpovědnosti, In: Právní rozhledy, č. 6, 1997, s. 293.

absolutní je charakteristická pevnou dolní věkovou hranicí určující její počátek bez ohledu na vyspělost jedince, zatímco je trestní odpovědnost relativní chápána v souvislosti s věkem jako podmíněná způsobilost (zralost) jedince být trestným resp. trestaným.¹⁷

Příkladem platných právních úprav, které jako podmínku k vyvození trestní odpovědnosti vůči mladistvým stanoví dovršení určitého věku a dosažení určitého stupně zralosti, jsou zákony o soudnictví nad mládeží v Rakousku a ve SRN. Ustanovení § 4 odst. 2 bodu 1 rakouského zákona o soudnictví nad mládeží z roku 1988 stanoví, že mladistvý, který se dopustí jednání ohroženého trestem není trestný, jestliže není z určitých důvodů dost zralý, aby rozpoznal protiprávnost svého činu, nebo aby podle tohoto rozpoznání jednal. I ustanovení § 3 německého zákona o soudnictví nad mládeží z roku 1953 stanoví jako podmínku k vyvození trestní odpovědnosti vůči mladistvým kromě dovršení určitého věku v době činu i dosažení určitého stupně zralosti. Konkrétně tedy, pokud mladistvý s ohledem na svůj mravní a duševní vývoj není natolik zralý, že nemůže pochopit protiprávnost činu a podle tohoto rozpoznání jednat, není trestně odpovědným. Soudce mládeže (trestní soudce) však může uložit tomuto mladistvému stejná opatření jako soudce poručenský.

Domnívám se, že je žádoucí doplnit naši právní úpravu trestní odpovědnosti mladistvého o ustanovení, na základě kterého by se nejprve zjistilo, zda je mladistvý vůbec schopen chápat smysl svého jednání.

První pokus o znovuzачlenění zvláštní okolnosti vylučující trestní odpovědnost mladistvého do našeho trestního práva mladistvých byl učiněn v roce 1991,¹⁸ kdy pracovní skupina Ústavu státu a práva ČSAV předložila návrh novelizace trestněprávních ustanovení v této oblasti. V současné době ustanovení obsahuje již výše zmíněný Věcný záměr rekonstrukce trestního práva hmotného v této podobě: „Mladistvý, který se dopustil trestného činu, není trestně odpovědný, jestliže v době jeho spáchání nedosáhl takové rozumové a mravní vyspělosti, aby mohl rozpoznat škodlivost jednání nebo je ovládat.“ To pak předpokládá v každém konkrétním případě u mladistvého zkoumat znaleckým posudkem jeho rozumovou a mravní vyspělost v návaznosti na povahu konkrétní trestné činnosti.

Další skutečností, na kterou chci poukázat, je nezbytnost zajištění návaznosti snížení dolní věkové hranice na ostatní trestněprávní ustanovení týkající se mladistvých. Určité vodítko nám v tomto směru mohou poskytnout již výše zmíněné zákony o soudnictví nad mládeží v Rakousku a ve Spolkové republice Německo.

¹⁷ Práce cit. v pozn. č. 16, s. 290.

¹⁸ Válková, H.: K 60. výročí čs. zákona o trestním soudnictví nad mládeží a potřebným změnám v této oblasti, In: Právo a zákonnost, č. 6, 1991, s. 358–363.

Oba zákony spojují počátek trestní odpovědnosti s věkem 14 let, horní věkovou hranicí ukončující mladistvý věk je v Rakousku 19. rok věku (zletilost je zde také spojena s 19. rokem), ve SRN je to 18. rok věku. Kromě skutečnosti, že v obou zákonech je trestní odpovědnost mladistvého konstruována jako relativní, má dosažení dalších věkových stupňů význam (mimo dovršení minimálního věku v době spáchání trestného činu jako podmínky k vyvození trestní odpovědnosti) při úvahách o vyvození trestní odpovědnosti mladistvého. Konkrétně mám na mysli o ustanovení § 4 odst. 2 rakouského zákona o soudnictví nad mládeží, které stanoví beztrestnost mladistvého, pokud spáchá trestný čin před dovršením 16. roku věku, nejde o těžké zavinění a není nutné vzhledem ke zvláštním důvodům použít trestního práva mládeže. Ustanovení upravující trestní odpovědnost mladistvého jsou tak doplněna o možnost materiálněprávní dekriminalizaci¹⁹ jednání osob ve věku od 14 do 16 let. Takto v Rakousku „odpadá“ značná část drobné a střední kriminality osob v tomto věku, což ovšem neznamená, že by jim nebylo možné uložit v rámci zákona odpovídající sociálněvýchovná opatření.

Bez zajímavosti není v této souvislosti ani právní úprava zacházení s mladistvými pachatelé. Rakouské i německé trestní právo mladistvých je charakteristické používáním odklonů zejména v podobě mimosoudního narovnání činu při řešení trestní věci mladistvého pachatele. I když mezi rakouskou a německou formou mimosoudního narovnání činu existují rozdíly, společným rysem je snaha vyřešit (urovnat) konflikt mezi mladistvým pachatelem trestného činu a poškozeným. Narovnání lze charakterizovat jako mimosoudní řešení sporu, a to i v případě, kdy dojde k jeho nařízení soudcem, neboť vlastním průběhem vyřízení konfliktu je pověřen sociální pracovník. Úspěšné provedení narovnání má za následek zastavení trestního řízení.

Charakter právní úpravy těchto zemí umožňuje řešit trestní věci zejména u osob ve věku 14 a 15 let mimosoudními prostředky. Dále nelze opomenout existenci specializovaných trestních soudů pro mladistvé a působení orgánů sociální péče.

Na základě všech výše uvedených skutečností vyjadřuji přesvědčení, že navrhované obecné rozšíření trestní odpovědnosti na osoby nad 14 let za současného stavu trestního práva mladistvých by v žádném případě nepřineslo očekávaný efekt.

Proto se příkláním k prozatímnímu ponechání dosavadní 15leté hranice počátku trestní odpovědnosti a doporučuji se zabývat celkovou změnou koncepce našeho trestněprávního modelu zacházení s delikventní mládeží.

¹⁹ Válková, H.–Dünnel, F.: Trestní zákonodárství nad mládeží v historické a srovnávací perspektivě, Leges, Praha, 1992.

SUMMARY

The article deals with the question of the further development of juvenile justice system in the Czech Republic. The author describes the history and the present of criminal law for juvenile from the view of the age limit.

She makes mention of the two suggestions of the reducing age limit for criminal responsibility from 15 to 14 years and then she discusses about 14 years the lower age limit for criminal responsibility.

The author analyses in detail the above mentioned alternatives and she argues about the reduction of age limit in generally.

The last the author gives examples from the penal regulations concerning juvenile (Austria, Germany). She suggests to reserve the present to lower age limit (15 years) and she recommends to start work on the new conception of criminal-legal regulation concerning juvenile offenders in the Czech Republic.